

Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU

Trädgårdsingenjörsprogrammet- design

15 hp

Gestaltningförslag av gravplatser ur ett miljöperspektiv

Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap, LTJ.
Sveriges lantbruksuniversitet, Alnarp

Katharina Kjellander

2010

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap, LTJ.

Område:

Landskapsplanering

Författare:

Katharina Kjellander

Titel:

Gestaltningförslag av gravplatser ur ett miljöperspektiv

Designing examples for graves from an environmental perspective

Nyckelord:

Klimatgaser, miljöpåverkan, odlare, kyrkogård, gestaltning, illustration, familjegrav, askurngrav, perenner, annueller.

Handledare:

Petra Thorpert

Examinator:

Mark Huisman

Kurs:

Examensarbete för trädgårdsingenjörer

Kurskod:

EX0381

Omfattning:

15 hp

Nivå:

G2E

Utgivningsort:

Alnarp

Utgivningsmånad och år:

Mars, 2010

Förord

Det är på sin plats att tacka en del personer. Jag skulle vilja tacka min handledare Petra Thorpert med vilken jag har haft bra diskussioner och som har sagt saker för att få mig på rätt kurs igen de gånger då jag körde fast. Ett tack vill jag rikta till statskonsulent Ann-Britt Sörensen vid Movium SLU för att hon har anordnat bra kursdagar och uppmuntrat oss alla som deltar i projektet. Tack till intervjupersonerna Mattias, Jenny, Jörgen och Kenneth. Tack till Angela Zetterlund som har korrekturläst min uppsats. Tack till Fredrik Joelson, från vilken jag har fått en idé till en rubrik, vilken kommer från en låttext som han har skrivit. Jag vill tacka min familj och omgivning för alla uppmuntrande ord och ert ivriga påhejande som möjliggjorde mitt arbete. Till sist vill jag tacka Cristoffer som har varit ett stort stöd under hela arbetets gång.

I de fall det inte finns någon referens angiven är det kunskap som jag har tillgodogjort mig under utbildningen till trädgårdsingenjör.

Alla foton är tagna av författaren. Alla illustrationer är utförda av författaren.

Alnarp, mars år 2010.

Katharina Kjellander

Sammanfattning

Miljöpåverkan och ekologi är något som diskuteras av FN:s klimatpanel och av våra svenska politiker. Den första delen av uppsatsen tar upp effekter av utsläpp av klimatgaser i vår atmosfär. Vad som räknas som en klimatgas behandlas. Intervjuer har genomförts med två odlare av annueller och en intervju har genomförts med en person som har varit drivande när det gäller användning av perenner¹ på sin arbetsplats, Mjösunds begravningsplats. Det förs en diskussion om huruvida perenner eller annueller är att föredra vid plantering på kyrkogården ur ett miljöperspektiv. Två gestaltungsförslag visas för två familjegravar på St Pauli kyrkogård i Malmö och två förslag visas för askurngravar på Östra kyrkogården i samma stad.

¹ En perenn är en flerårig örtartad växt och en annuell är en ettårig växt.

Abstract

Environmental issues and ecology is something that is discussed by the Climate board of the UN and by our Swedish politicians. The first part of the thesis deals with the effects of emissions of greenhouse gases in our atmosphere. There is a discussion about what counts as greenhouse gas. Interviews have been made with two growers of annual plants and one interview with a person who has worked hard to increase the use of perennials in his work place, Mjösund's cemetery. There is a discussion whether one should use perennials, or annual plants, on cemeteries keeping the environmental issues in mind. Two design examples are shown for two regular graves in St Pauli cemetery in Malmö and two examples are shown for urn graves in Östra cemetery in the same city.

Innehållsförteckning

	Sidnummer
1.1 Inledning	1
1.2 Bakgrund	2
1.3 Syfte	2
1.4 Metod och material	3
1.5 Frågeställningar	3
1.6 Avgränsning	3
1.7 Disposition	3
2 Klimatgaser	4
2.1 Klimatgaser i teorin	4
2.2 Resultat	5
Klimatgaser i praktiken – två studieobjekt	
2.2.1 Tågerups trädgårdar	6
2.2.2 Dammstorps Handelsträdgård	7
2.3 Slutsatser	8

	Sidnummer
3 Annuell eller perenn, vilket är att föredra ur hänsyn till klimatpåverkan?	9
3.1 Annueller	
3.1.2 Perenner	10
3.1.3 Jämförelse av annueller och perenner	11
3.2 Beskrivning av Mjösunds kyrkogård	12
En begravningsplats med en hög andel perenner	
3.3 Slutsatser	12
4 Val av vegetation utifrån mina studier av utsläpp av klimatgaser	13
4.1 Inledning	
4.2 Kriterier valda för perenner	13
4.3 Urval av perenner	14
5.1 Kyrkogården - en park i staden	15
Att begrava de döda	
5.2 Platsens betydelse för de levande	15
5.3 Olika begravningsätt	16
6 Gestaltning	17
6.1 Platsbeskrivningar	
6.1.1 St Pauli kyrkogård i Malmö	18
6.1.2 Östra kyrkogården i Malmö	19
6.2 Gestaltningförslag av gravplatser med miljön i åtanke	19
6.3 Askurngravar	19
Inledning	19

	Sidnummer
6.3.1 Gravplats med örter och prydnadsgräs	19
Platsens gestaltning idag	20
Illustration	
Växtlista och material	21
6.3.2 I skuggan av en dvärgpil	22
Illustration	23
Växtlista och material	
6.4 Familjegravar	24
6.4.1 Perenner vid ett torp	25
Platsens gestaltning idag	25
Illustration	26
Växtlista	26
Foto som delvis inspirerade designen	27
Material	27
6.4.2 Återskapad lundmiljö	28
Nulägesbeskrivning	29
Platsens gestaltning idag	29
Gestaltning	30
Illustration	30
Växtlista och material	31
7 Diskussion och slutsatser	32-33
Slutord	34
8 Källförteckning	35-36
8.1 Figurer	37
9 Bilagor 1-3	38-44

1.1 Inledning

Miljöfrågor är idag det samtliga länder noga måste tänka igenom och därefter vidta åtgärder mot. Klimatförändring är en av de viktigaste frågor som man diskuterar. Kyrkogårdar är en självklar del av staden och att därför undersöka de växter som finns där och hur de har producerats känns viktigt.

1.2 Bakgrund

Idén till den här uppsatsen kommer från statskonsulent Ann Sörensen på Movium, SLU och Helena Karlén vid Institutionen för Hortikultur vid SLU, som ville få ett projekt till stånd om miljöaspekter på kyrkogården. Då jag läste om projektet blev jag omedelbart intresserad av att skriva min uppsats på C-nivå² om det spännande ämnet miljöinverkan och gravplatser.

Jag fick en del skeptiska blickar från personer i min omgivning då jag talade om mitt uppsatsämne. Då jag berättade vidare blev det dock tydligt att många personer hade positiva intryck från kyrkogårdar. Gravplatser och döden är idag något som är tabubelagt och det är ett ämne som det talas mycket sällan om. Sorg drabbar alla människor. Det är personalen på kyrkogården och människor i trädgårdsbranschen uppgift att göra begravningsplatsen till ett ställe som man vill besöka.

² Nivå C kallas numera för G2E.

1.3 Syfte

Syftet med arbetet är att undersöka hur en gravplats kan utformas med en så liten miljöpåverkan som möjligt. En jämförelse görs mellan annueller, respektive perenner och vilket växtslag som är att föredra av hänsyn till utsläpp av klimatgaser.

1.4 Metod och material

Den metod jag har använt har varit att genomföra kvalitativa och halvöppna intervjuer med odlare som levererar annueller till kyrkogården. Efter samtal med en person på Mäster Grön valdes två intervjupersoner ut bland deras grossister. Intervjuerna genomfördes på deras arbetsplatser och samtalen spelades in med hjälp av en videokamera. Jag förberedde frågor, ställde följdfrågor när sådana behövdes och antecknade svaren. Jag skrev rent mina anteckningar från intervjuerna samma dag som de gjordes. En kvalitativ intervju genomfördes per telefon med kyrkogårdschefen på Mjösunds begravningsplats. Jag hade även här förberett frågor i förväg och svaren skrevs ned. Mina anteckningar skrevs rent under samma dag. Intervjufrågorna finns längst bak i uppsatsen i bilaga 1 och 2.

I bilaga 3 finns en förteckning över de perenner som finns planterade på Mjösunds begravningsplats. Det insamlade materialet sammanfattades i en analys av miljöaspekten. En litteraturstudie gjordes för att undersöka vad miljöpåverkan innebär. Den litteratur som jag har studerat har främst bestått av välkända och trovärdiga författare och förlag. Det material som användes är, förutom skrivna källor, ett mindre antal muntliga källor.

1.5 Frågeställningar

Hur kan utformningen med växter på en gravplats se ut, som gör att utsläpp av klimatgaser hålls på en låg nivå?

Är användning av perenner på kyrkogården att föredra framför annueller, med tanke på utsläpp av klimatgaser?

1.6 Avgränsning

En litteraturstudie gjordes för att sedan kunna göra en LCA, Life Cycle Assessment, på svenska kallad livscykelanalys. Det visade sig dock vara för tidskrävande att göra en sådan analys och därför fick en avgränsning ske. Intervjuer skulle kunna genomföras med fler odlare och en LCA skulle kunna göras, men det här är mitt sätt att göra en avgränsning. Till gestaltungsförslaget gjordes inga planteringsplaner eftersom arbetet då skulle komma att bli för omfattande. Det skulle dessutom vara möjligt att gestalta ett helt kvarter, men avgränsningen blev till två familjegravvårdar och två askgravplatser. Geofyter och lignoser³ undersöks inte, trots det vore intressant att undersöka deras miljöpåverkan. Det fanns inte heller tid att göra ett gestaltungsförslag för en askgravlund, men det hade varit intressant.

1.7 Disposition

Den första delen av uppsatsen syftar till att undersöka de olika växter som idag planteras på kyrkogårdar, vilka växter som istället skulle kunna planteras där och deras miljöpåverkan. Del två av uppsatsen ska ge inspiration till formgivning och gestaltning av gravplatser.

³ Geofyt kallas lökar och knölar. En lignos är en vedartad växt.

2.1 Klimatgaser i teorin

”För samhällets bästa är det viktigt att identifiera framtida miljöproblem innan de hinner utvecklas och bli allvarliga och svårlösta”.⁴

Klimatgaser

Klimatgaser benämns ofta felaktigt för växthusgaser. Klimatgas är en gas och om släpps ut i för stora mängder i atmosfären kan det ha en negativ inverkan på den globala uppvärmningen. Många av dessa gaser existerar redan i atmosfären och är en förutsättning för liv på jorden, men en för hög halt av dem påverkar balansen på ett negativt sätt och kan sägas ha en negativ miljöpåverkan. Koldioxid är en klimatgas. För höga utsläpp av koldioxid gör att utstrålningen från jorden minskar, vilket leder till att jorden får en ökad medeltemperatur. Det finns andra typer av klimatgaser som exempelvis metan, dikväveoxid och fluorerande växthusgaser.⁵

Miljöfrågor är komplexa och det finns ännu ingen fullständig vetenskap om hur man ska ta itu med dem. Det görs här ett försök att förstå odlares påverkan på miljön. Utsläpp av dikväveoxid och metan finns främst inom den gröna näringen, förutom utsläpp av koldioxid i atmosfären.

Under årens lopp har det funnits en balans mellan växters fotosyntes och respiration, alltså en balans när det gäller tillgång på koldioxid. Fram till den industriella revolutionen fanns det en konstant när det gäller mängden koldioxid i atmosfären, men tillgången har numera ökat.⁶

Det kommer troligen inte att ske en jämnt fördelad höjning av medeltemperaturen på jorden. Effekten blir istället att polarisar smälter, förhöjd havsnivå och en förändring av vädrets mönster.⁷

⁴ Livscykelanalys- en metod för miljöbedömning av produkter och tjänster. C-J Rydh, M Lindahl och J Tingström. Sidan 22.

⁵ The Hitch Hiker's Guide to LCA. Henrikke Baumann och Anne-Marie Tillman. Sidan 149.

⁶ Biology of plants. Raven Peter H, Evert Ray F, Eichhorn Susan E. Sidan 136.

⁷ Biology of plants. Raven Peter H, Evert Ray F, Eichhorn Susan E. Sidan 136.

2. 2 Klimatgaser i praktiken- två studieobjekt

Inledning

Kvalitativa och halvöppna intervjuer genomfördes med två stycken odlare av annueller, även kallade sommarblommor. Båda dessa företag levererar sina växter till kyrkogårdar i Skåne. Det första företaget som besöktes var Tågerups Trädgård i västra Skåne och vd Mattias Svegin intervjuades. Det andra var Dammstorps Handelsträdgård i Malmö och de som intervjuades var Jenny och Jörgen Nilsson, som äger och driver den här handelsträdgården. Båda dessa företag tillhör Mäster Gröns grossister, de köper pluggplantor från Syngenta i Malmö och odlar i växthus av modellen Venlo [Figur 1].

Figur 1 Venloväxthus hos Tågerups Trädgård. Februari år 2010.

Varifrån dessa båda företag får sin energi spelar en stor roll, eftersom just uppvärmningen av växthus är en miljöbov, beroende på om man använder sig av fossila bränslen eller inte. En annan är huruvida de odlar på vintern, eftersom det kräver en hög uppvärmningsgrad då termometern visar på gradtal under nollpunkten.

2.2.1 Tågerups trädgård

Tågerups trädgård odlar förutom i växthus av typen Venlo även i 12-meters blockhus. De använder sig av en dubbelsidig väv i växthusen för att få maximal energibesparing.

Växter som de främst odlar och levererar till kyrkogårdar är petunior.

Odling sker även under vintertid i deras växthus. Det energislag de använder för att värma upp sina anläggningar är till 85% med energi från värmepump och till 15% från olja.

De köper pluggplantor huvudsakligen från Syngenta i Malmö och Hörnhems i Kristianstad. Det substrat de köper är en svensk blocktorv från en producent i Småland. De återvinner allt sitt spillvatten och de komposterar organiskt material.

De använder ett långtidsverkande gödsel och under kulturtiden har de gödsel i vattnet.

2.2.2 Dammstorps Handelsträdgård

Dammstorps Handelsträdgård odlar förutom i växthus av typen Venlo [Figur 1] även i äldre trähus. De använder sig av en enkelsidig väv i växthusen.

Växter som de levererar till kyrkogårdar är *isbegonior* och *penséer*.

I inledningen nämns att det inte är förenligt med en god miljötanke att värma upp växthus då det är frostgrader utomhus. De har vägt in den miljöaspekten och har därför valt att inte odla i sina växthus på vintern.

Deras värmebehov täcks av olja, vilket har medfört att de har förbrukat relativt mycket olja under den här vinterperioden under år 2009- 2010. De har dock beslutat sig för att inom en snar framtid istället investera i en vedeldad panna.

De köper sina sticklingar från Syngenta i Malmö och Gasa i Danmark. Växtplugg köper de från Sweed. Substrat köper de från en producent i Markaryds kommun.

När det gäller spillvatten har de ett annat sätt att gå till väga, jämfört med Tågerups trädgård. Allt deras spillvatten tas tillvara och används i den ekologiska äppelodlingen. Inget växtmaterial återvinns då de inte anser att det behövs, eftersom de endast odlar annueller.

2.3 Slutsatser

Uppvärmning av växthus på det mest energisnåla sätt är viktigt. Ett sätt att spara energi är att använda dubbla vävar i växthusen för att på så vis minska utstrålningen och därmed minska sin energiförbrukning. Att få energin från förnyelsebara energilag är att föredra. En användning av värmepump är effektivt och ger mycket låga utsläppsnivåer av klimatgaser.

Sticklingar producerade av en lokal producent, för att minska transportsträckan och därmed utsläppsnivåerna, är att ta hänsyn till miljön. Återvinning av växtmaterial är bra för miljön och ger ett substrat av god kvalitet. Att begränsa användningen av bekämpningsmedel är viktigt ur miljöhänseende.

3 Annuell eller perenn, vilket är att föredra av hänsyn till klimatpåverkan?

3.1 Annueller

Om användningen av annueller är stor på kyrkogården så byts de på en familjegrav ut åtminstone tre gånger per år. På våren, ofta i april, sätts *pensées*. Därefter infaller sommaren, vilket gör att sommarblommor planteras på graven. På hösten sätts ettårig *Erica*-ljung och det läggs granris kring stenen. Det innebär att åtminstone tre sorters annueller planteras, vilket innebär stora utsläpp av klimatgaser för att odlare ska framställa alla dessa växter. Sticklingar ska transporteras från grossister till den odlare som ska kruka in dem och efter en tid av tillväxt levereras den färdiga annuellen till kyrkogården. De ska gödslas, vattnas och växthusen ska i vissa fall värmas upp⁸. Transport är en faktor som måste vägas in. En användning av annueller kräver att det planteras nya varje år och att de transporteras till växtplatsen, vilket innebär påfrestningar på miljön. *Pensén* odlas här i Skåne då det är vinter och därför minusgrader ute. Det innebär det icke miljövänliga i att värma upp ett glashus när det är frostgrader ute, vilket kräver mycket energi.

En viss mängd besprutningsmedel används av de odlare som undersöktes. Tågerups Trädgård använder ett bekämpningsmedel mot bladlus och Dammstorps Handelsträdgård använder ett retarderingsmedel och ett svampmedel.

⁸ Nilsson, Jenny. Dammstorps Handelsträdgård. Personlig kontakt.

3.1.2 Perenner

En stor användning av perenner på kyrkogården är att föredra⁹. De håller sig fina länge. Perenner ger en blomsterprakt under hela växtsäsongen. Annuellen har ett syfte att för sin överlevnad och det är att ha en rik blomning, därefter sätta frön för att till sist dö bort. Perenner kan ha ett prydnadsvärde även under vintern. Det finns en hel del perenner med ett stort arkitektoniskt prydnadsvärde.

3.1.3 Jämförelse

Annueller	Perenner
Kort växtperiod. Byts ofta ut	Fleråriga
Kräver gödsling	Fina under hela året
Belyses i vissa fall	Kräver ouppvärma växthus eller förråd
Uppvärmda växthus på vintern	Ekologiska eftersom de ger nya plantor genom delning
Många transporter	Kräver en viss kunskap
Bekämpningsmedel	Gödslas ekologiskt med gräsklipp som läggs på graven på våren

⁹ Ruda, Kenneth. Mjösunds kyrkogård. Personlig kontakt.

3.2 En begravningsplats med en hög andel perenner

På Mjösunds kyrkogård har de medvetet valt att en stor andel perenner. En kvalitativ intervju genomfördes per telefon med Kenneth Ruda som är kyrkogårdschef där.

Beskrivning av Mjösunds kyrkogård

Mjösunds kyrkogård ligger i Njurunda, söder om Sundsvall, i landskapet Medelpad. De använder sig till stor del av inhemskt och beständigt växtmaterial. Kenneth Ruda säger att "lika väl som att man använder sig av sommarblommor skulle man kunna använda sig av plastblommor". Han menar att användningen av annueller inte kräver någon större kunskap om växter. Han berättade vidare att de gärna experimenterar när det gäller användningen av perenner, bland annat vid urnkvarteren. Exempel på perenner som de har på kyrkogården är *Saxifraga*- bräckor, *Hosta undulata* 'Univittata'- en vitbrokig sort av funkia, *Geum urbanum*- nejlikrot och *Iris atropurpurea*- purpuriris. Gestaltningen ger utrymme för en personlig utsmyckning. Personalen på kyrkogården förökar perenner själva genom delning och därefter krukar de in dem en gång per år. De tänker därmed på ekologi¹⁰. Perenner kan gödslas på ett ekologiskt sätt genom att gräsklipp läggs på växtbädden på våren, vilket de gör här.¹¹

Mjösunds kyrkogård utsågs till Västernorrlands vackraste park år 1996 och märktes med kulturminne samma år. Trädgårdsarkitekt Henry Karlsson var den person som ritade, planerade och anlade Mjösunds kyrkogård i Njurunda. Personalen kompletterar med ettåriga växter på den här kyrkogården, men grundstrukturen i gestaltningen består utav fleråriga örter och det gäller även på skötselgravarna.¹²

3.3 Slutsatser

Annueller och deras negativa miljöpåverkan är ett bekymmer. Det krävs många transporter för att tillgodose kyrkogårdar med den stora mängd annueller som planteras där. De ska odlas i uppvärmda växthus, de ska gödslas, emellanåt belysas och vattnas under sin tillväxtperiod. Det finns ett bekymmer i att deras växtperiod är kort. Det gör att de snart måste bytas ut mot nya växter, medan de utblommade slängs, eller i bästa fall återvinns i en kompost. Det är inte ett hållbart tankesätt, vilket gör att en hög användning av perenner istället är att föredra.

¹⁰ Ahlklo Klintborg, Åsas föreläsning kallad *Kyrkogårdens trädgårdshistoria*, den 22/9 2009.

¹¹ Ruda, Kenneth. Kyrkogårdschef på Mjösunds kyrkogård. Personlig kontakt.

¹² Ruda, Kenneth, kyrkogårdschef på Mjösunds begravningsplats. Personlig kommunikation.

4 Val av vegetation utifrån mina studier av utsläpp av klimatgaser

4.1 Inledning

Den form utav vegetation som har valts till gestaltningsförslagen i uppsatsen är perenner och en lignos. Det har gjorts av hänsyn till att hålla utsläppsnivåerna av klimatgaser på en låg nivå. I den här delen av uppsatsen tas hänsyn till det material som kom fram i samband med intervjun med kyrkogårdschef Kenneth Ruda, som arbetar på Mjösunds kyrkogård.

4.2 Kriterier valda för perennerna

De kriterier som har funnits då perenner till gestaltningen av gravar valdes är att de ska:

- vara långlivade, gärna frodas och vara fina i tio år
- vara väl anpassade till ståndorten för att ha en så fin blomning som möjligt, där blommor finns
- gärna ha en bred ståndortsamplitud¹³
- ha en fin form och textur på bladen
- gå att få tag på i svenska plantskolor och gärna plantskolor i Skåne. Allt för att transportsträckan ska vara så kort som möjligt.

Perennernas blad och prydnadsgräSENS uttryck ger en behållning även under de delar av året då växterna inte blommar.

¹³ Om en växt har en bred ståndortsamplitud kan den fungera väl på ett flertal jordar, från exempelvis torr till fuktig.

4.3 Urval av perenner

I enlighet med Mjösunds kyrkogårds tanke att ha en hög andel perenner på kyrkogården så föreslås nedan ett urval av fleråriga växter med ett högt prydnadsvärde.¹⁴

En del perenner måste delas, ofta var tredje år, medan andra kan stå orörda i tio år. Med dem som kräver delning kan man tycka att det innebär merarbete, men man sparar en arbetskostnad genom att plantering och skötsel sker mer sällan, än om man jämför med ånnueller. Generellt sett är det så att höstblommande perenner delas på våren och vårbloammande på hösten. Det som måste göras kontinuerligt är att gamla växtdelar rensas bort. De kräver en gödselgiva per växtsäsong.

Kenneth Ruda menar att perenner med fördel kan användas som rygghäckar mellan gravstensrader på kyrkogården. Det finns ytterligare flera användningsområden för perenner, de kan istället för gräsmatta planteras i ett så kallat woodland¹⁵, de kan planteras runt fundament till gatubelysning et cetera.¹⁶ Perenner kan dessutom planteras på gravar som inte sköts så frekvent och trots det ge en blomsterprakt där.

¹⁴ Hoflund, Christina, landskapsarkitekt. Examensuppsats skriven år 2001. Sidan 25.

¹⁵ Ett woodland är en lundmiljö.

¹⁶ Ruda, Kenneth, kyrkogårdschef på Mjösunds kyrkogård. Personlig kommunikation.

5.1 Kyrkogården- en park i staden

Att begrava de döda

Hur människan begraver sina döda säger något om den kultur hon lever i. Redan neandertalmänniskan, *Homo neanderthalensis*, som levde i Europa och västra Asien för ungefär 200 000- 30 000 år sedan, begravnade sina döda ¹⁷.

”Att beskriva en begravningsplats som antingen en social eller rituell plats är de facto felaktigt, eftersom många människor anser att ge den döde tillbaka till jorden antropologiskt sett är en tillbakagång från det sociala till det naturliga.”

En naturlig begravning eller begravning på en skogskyrkogård är positivt ur miljöhänseende. ¹⁸

5.2 Platsens betydelse för de levande

Växtligheten på en kyrkogård gör den till en vacker, levande plats och ett eget ekosystem. Gravstenar är av stor betydelse, de kan ge oss mycket information och är ett sätt att synliggöra de döda ¹⁹. Att ta en promenad på en kyrkogård och läsa vad som står på gravstenarna kan vara ett äventyr, som uppskattas av liten som stor.

¹⁷ *Nationalencyklopedin*; NE I tjugo band, band nummer 13, sidan 64.

¹⁸ Worpole Ken; *Last landscapes*, sidan 20.

¹⁹ Sörensen, Ann-Britt och Wembling, Mona. *Minnenas trädgård- om kyrkogårdens form och växter*, av, sidan 16.

5.3 Olika begravningssätt

På en familjegrav är det relativt fritt hur gestaltningen kan se ut och det är en fortsättning på den så kallade köpegraven. Om det finns en familjegrav i släkten är det vanligt att det är där släkten så småningom väljer att bli begravd. Gravstenen måste godkännas av kyrkorådet innan den kan uppföras²⁰. Kistgravplatsen har vanligen måtten 1,25 x 2,50-3,00 meter²¹.

Askgravplatsen är en mindre plats att formge. Den består ofta av en sten, antingen rest eller liggande, på en vanligen 1,25 x 1,25 meter stor yta²².

De ligger oftast i ett gemensamt kvarter. De här gravplatserna är avsedda för kremerat stoff. Om det är en liggande sten är det viktigt att välja lägre växter så att gravvården inte skymms.

²⁰ Sörensen Ann-Britt och Wembling Mona. *Minnenas trädgård- om kyrkogårdens form och växter*, sidan 23.

²¹ *Kyrkogårdens form och miljö. Planering och vård av begravningsplatser och deras byggnader*, sidan 68.

²² *Kyrkogårdens form och miljö. Planering och vård av begravningsplatser och deras byggnader*, sidan 68.

6 Gestaltning

Gestaltningen gäller två stycken familjegravar som ligger på den mellersta delen av kyrkogården St Pauli i Malmö. Den askgravplats som gestaltas finns i ett urngravskvarter på Östra kyrkogården i Malmö²³.

6.1 Platsbeskrivningar

6.1.1 St Pauli kyrkogård i Malmö

Miljön och lugnet på den här kyrkogården i staden har gjort att valet av plats kändes självklart. Vid ett besök på platsen kan alléerna vara det första man lägger märke till och de ger ett lugn åt formspråket. På den mellersta delen av St Pauli kyrkogård bidrar den stora ängeln av sten, norr om kapellet, med en fin känsla och är ytterligare ett ornament på platsen. Den och omgivningen gör platsen lockande och inbjudande.

På St Pauli mellersta finns en minneslund och på en del av kyrkogården finns en begravningsplats för romer. De har uppfört sitt eget kapell som kan ses på fotot på nästa sida [Figur 2].

Figur 2 Romernas kapell på den mellersta delen av St Pauli kyrkogård i Malmö, mars år 2010.

²³ Förslaget gäller urngravskvarter 11A på Östra kyrkogården.

Det finns en standardisering när det gäller gravar och deras utformning och det är något som frångås i den här uppsatsen ²⁴. En standard kan ge ett lugnt och symmetriskt intryck, men även ett tråkigt. På de kommande sidorna finns förslag på hur gestaltning av en gravplats skulle kunna se ut. Att i stillhet kunna möta den döde i tankarna är askgravplatsens och familjegravens viktigaste uppgift. Frid ska råda på en kyrkogård.

6.1.2 Östra kyrkogården

Arkitekt Sigurd Lewerentz är den person som är ansvarig för utformningen av Östra kyrkogården i Malmö. Han ritade det första kapellet som uppfördes kallat Birgittakapellet. Det är delvis insprängt i åsen som går genom kyrkogården och det stod färdigt år 1927. Det används idag vid ortodoxa begravningar. Två nya kapell, St Knuts och St Gertruds [Figur 3], ritades av samme arkitekt och stod färdiga år 1944 och det är i dem som kremering och begravningsceremonier sker idag. ²⁵ På den Östra kyrkogården i Malmö finns två askgravkvarter.

Figur 3 St Knuts och St Gertruds kapell på Östra kyrkogården, mars år 2010.

²⁴ Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation, Kyrkogårdens form och miljö, sidan 71.

²⁵ Malmö kommuns hemsida. <http://www.malmo.se/Medborgare/Stadsplanering--trafik/Stadsplanering--visioner/Malmo-stadsmiljo/Arkitektur-i-Malmo/-Ostra-Kyrkogarden.html> [Elektronisk källa]

“All the trees have memories. All the stones are dreaming”²⁶

6.2 Gestaltungsförslag av gravplatser med miljön i åtanke

Här följer några förslag på en användning av perenner ur miljöhänseende. De kan anpassas efter olika platsers förutsättningar och därmed passa in i olika omgivningar på kyrkogården på ett bra sätt. De askgravplatser som har gestaltats kan med fördel befinna sig på en lugn plats.

6.3 Askgravplatser

6.3.1

Gravplats med örter och prydnadsgräs

En liggande gravvård i granit. De perenner som föreslås till den här relativt soliga platsen är en stenkynnel, *Calamintha nepeta*, tillsammans med hybridmejram, *Origanum Laevigatum-Gruppen* 'Herrenhausen', som blommar i lila. Gräset är en jättetåtel, *Molinia arundinacea* 'Karl Foerster', som bidrar med en sirlig känsla till den här gravplatsen och bildar en fond bakom den liggande gravstenen.

²⁶ Rubriken är ett citat och kommer ifrån en låttext skriven av Fredrik Joelson.

Platsens gestaltning idag

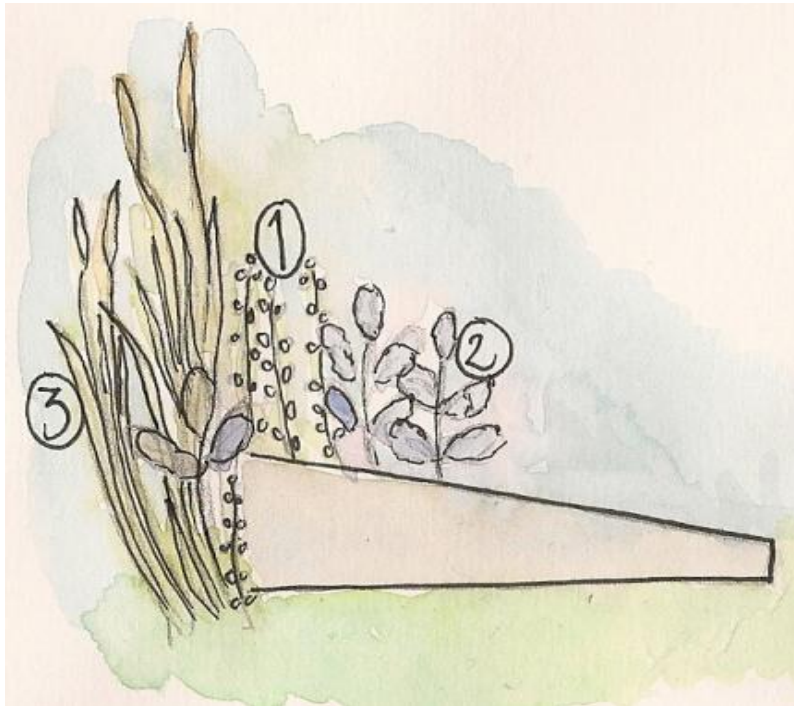

Figur 4 En askgravplats i urngravskvarter 11 A på Östra kyrkogården.

Kvarter 11A finns precis vid ingången till Östra kyrkogården och det går en väg bakom och framför kvarteret. Askgravplatsen har en liggande gravsten av granit [Figur 4]. Platsen består av en gräsmatta och bakom gravstenen finns en planteringsbädd som då fotot togs var dekorerad med granris av ädelgran. I det förslag som finns på nästa sida föreslås att gräsmattan och den befintliga planteringsbädden får finnas kvar.

Illustration

Gravplats med örter och prydnadsgräs

Figur 5 Illustration utförd av Katharina Kjellander

Växtlista

Vetenskapligt namn

1. *Calamintha nepeta*
2. *Origanum Laevigatum*-Gruppen 'Herrenhausen'
3. *Molinia arundinacea* 'Karl Foerster'

Svenskt namn

stenkyndel
hybridmejram
jättetåtel

Material

Liggande gravsten av granit

6.3.2

I skuggan av en dvärgpil

Det andra förslaget är inte till en befintlig askgravplats, utan det är ett förslag till hur det kan se ut med en stående sten. I förslaget finns ett lågt träd,

Salix integra 'Hakuro- Nishiki', på svenska kallad japansk dvärgpil.

Perennen *Sedum telephium* 'Matrona' planteras och det är en mörkröd sort av kärleksört.

Marktäckning sker effektivt med den fleråriga växten

Omphalodes verna- ormöga, som blommor med blå blommor i maj. Det här förslaget skulle

göra sig väl till olika typer av gravvårdar. En gravvård av glas eller i svart diabas skulle göra

förslaget mer minimalistiskt. För att få en högre asiatisk prägel på förslaget skulle gräset kunna

bytas ut emot grå, eller vit, singel. Singeln kan därefter krattas i olika mönster och

representerar då vatten eller havets vågrörelser. Den japanska dvärgpilen, *Salix integra*

'Hakuro- Nishiki', måste beskäras på hösten för att behålla sin form och storlek.

Illustration

I skuggan av en dvärgpil

Figur 6 Illustrationen är utförd av Katharina Kjellander

Växtlista

Vetenskapligt namn

Svenskt namn

1. <i>Salix integra</i> 'Hakuro- Nishiki'	japansk dvärgpil
2. <i>Sedum telephium</i> 'Matrona'	kärleksört
3. <i>Omphalodes verna</i>	ormöga

Material

Stående gravvård av exempelvis granit

Gräsmatta som omger planteringen på askgravplatsen

6.3 Familjegravar

6.3.1 Perenner vid ett torp

Idag finns ett så kallat sorgeträd, en *Betula pendula*- vårtbjörk, planterat på graven [Figur 6]. I mitt förslag får det finnas kvar och en plantering tillkommer. Graven omges i dag av en låg buxbomshäck, *Buxus sempervirens*, som jag föreslås tas bort. Det kan vara svårt att plantera något precis där björkens rötter finns, eftersom den tar så mycket vatten ur marken. Därför finns den största planteringen på den norra sidan, alltså den vänstra sidan, av gravvården. Det här är växter som har en relativt bred ståndortsamplitud och kan fungera väl till många olika gravvårdar.

Föreställ dig ett litet torp på landet där du möts av en fantastisk blomsterfägring. Dofter är lika viktigt som blommornas utseende och färg i en torparträdgård. Tanken är att återskapa den känslan med en plantering av perenner på den här familjegraven. Rumslighet uppstår tack vare den låga häcken av *Lavandula angustifolia*- lavendel, som ger skydd och en inramning av gravplatsen, tillsammans med gravvården och det låga trädet. Lavendeln sprider dessutom en härlig doft!

Substratet består av trädgårdsjord med ett neutralt till lätt basiskt pH.

Platsens gestaltning idag

Figur 7 Familjegrav på St Pauli mellersta

Illustration

Perenner vid ett torp

Figur 8 Illustration utförd av Katharina Kjellander

Vetenskapligt namn	Svenskt namn	Anmärkning
1. <i>Astilbe Chinensis-Gruppen</i> 'Pumila'	astilbe	
2. <i>Iris pallida</i> 'Argenta Variegata'	silveriris	Vackert, silvrigt bladverk
3. <i>Geranium macrorrhizum</i> 'Ingversen Variety'	flocknäva	
4. <i>Stachys byzantina</i>	lammöron	
5. <i>Lavandula angustifolia</i>	lavendel	Omgärdande häck. Klippes ned på våren

Foto som delvis inspirerade designen

Figur 9 *Iris* planterade vid Sissinghurst Castle. Maj år 2009.

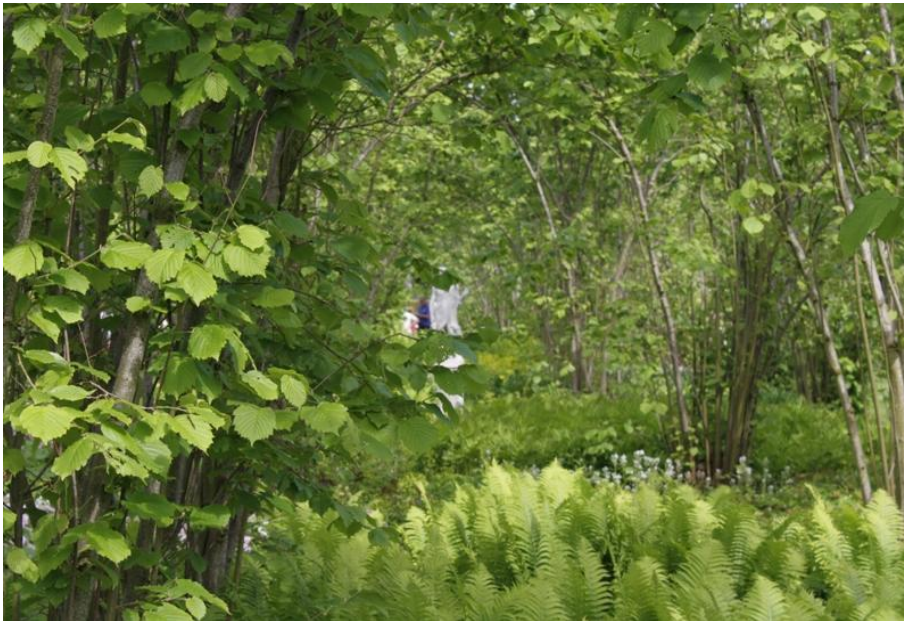
Material

Gravvård av granit som är stående och dekorerad med rosor av samma material som stenen. Grå, eller vit, singel täcker den yta som inte är planterad.

Familjegrav

6.4.1 Återskapad lundmiljö

Inspiration till designen av den här familjegraven har jag hämtat från en hassellund vid Sissinghurst Castle i England.

Figur 10 Hassellund vid Sissinghurst Castle. Maj år 2009.

Nulägesbeskrivning

Den här gravplatsen ligger skyddad med en häck bakom och ett träd framför som ger en vandrande skugga. Dess utformning utgörs idag av tre stycken planteringsbäddar, varav den största är närmast gravvården av granit. Utformningen är symmetrisk och förslås vara så även i fortsättningen.

Platsens gestaltning idag

Figur 11 Familjegrav på St Pauli mellersta

Gestaltning

Ett exempel på en långlivad perenn är funkia, *Hosta*, som med sin bladprakt är fin att använda. Trots att den växer relativt långsamt, breder den ut sig väl och täcker marken på ett bra sätt när den har blivit några år. Den får ljuslila blommor på gracila stänglar under sommarhalvåret och utgör stommen i den här skuggplanteringen. Det blir en spännande texturkontrast mellan de fjäderlika bladen hos ormbunken, på svenska kallad regnbågsbräken och de vaxlika, något buckliga bladen hos daggfunkian. Tanken är att planteringen ska harmoniera väl med stolparna och gravvården av granit och med häcken i fonden.

Substratet har ett gott näringsinnehåll och en god fuktighetshållande förmåga.

Illustration

Återskapad lundmiljö

Figur 12 Illustration utförd av Katharina Kjellander

Växtlista

Vetenskapligt namn	Svenskt namn
1 <i>Athyrium niponicum</i> 'Pictum'	regnbågsbräken
2 <i>Hosta sieboldiana</i> 'Great Expectations'	daggfunkia
3 <i>Helleborus purpurascens</i>	julros
4 <i>Myosotis scorpioides</i>	äkta förgätmigej

Material

Stående gravvård av granit. Tio stycken låga stolpar av granit ramar in gravplatsen. Grå singel som täcker ytan.

7 Diskussion och slutsatser

Att använda fossila bränslen för att värma upp växthus känns inte förenligt med en god miljötanke i vår tid. FN:s klimatpanel har kommit fram till att ett högt utsläpp av koldioxid, CO₂, bidrar till att jordens medeltemperatur höjs och att den kan komma att höjas med mellan 1,1-6,4 grader under ett sekel²⁷.

En användning av plastkrukor, då det istället finns krukor av torv, är något som odlare borde avstå från. Vid framställandet av en plastkruka används olja som då den förbränns medför ett utsläpp av koldioxid i atmosfären. Brukandet av torvkrukor kom på marknaden i fjol och det kan vara en anledning till att odlare ännu inte har hunnit gå över till att uteslutande använda dem²⁸.

Om kyrkogården har en egen kompost minskar antalet transporter och det underlättar skötseln av komposten. De behöver aldrig köpa substrat eftersom allt komposterbart material tas tillvara och slutresultatet blir en mycket god trädgårdsjord.

Studien av annueller visar att miljötanken är god hos Tågerups trädgård och Dammstorps Handelsträdgård. De har tänkt igenom hur de ska göra för att minska sitt eget utsläpp av klimatgaser. Trots det är perenner att föredra på kyrkogårdar eftersom det ger ett lägre utsläpp av klimatgaser och sedan kan man komplettera med annueller. Vid användning av perenner sker transporter mer sällan, gödsling likaså.

En lärdom som drogs under intervjun med odlare och ägare Jenny och Jörgen Nilsson, på Dammstorps Handelsträdgård, är att det trots allt finns en fördel med att värma upp sina växthus med naturgas. Man kan återföra CO₂ in i växthuset för att få en ökad växtkraft. Jenny Nilsson erfar att riksdagen snart troligen kommer att ändra reglerna och att det då inte längre blir förenligt med en god miljötanke att odlare får sin energi från naturgas. Nilsson berättar vidare genom att säga att vad politiker inte inser är att en panna för att elda flis är på 700 watt och det krävs minst en Megawatt för att klara av att driva en odling i medelstor skala. Det innebär att det skulle krävas flera stycken pannor för att få ut tillräcklig mängd energi till en odling i medelstor skala.

En nackdel med ved kan vara att den vedeldade pannan måste matas manuellt under natten, eftersom en matare är en lika stor investeringskostnad som själva pannan, menar Jörgen Nilsson.

Att kyrkogårdar ska undvika annueller är inte vad som föreslås i den här uppsatsen. Odling av dessa kan vara förenligt med en god miljötanke om förutsättningarna för odling har varit optimala. Växthuset bör inte värmas upp med fossila bränslen och ingen odling bör ske vintertid, eftersom det då krävs en stor mängd energi för att värma upp dem. Brukandet av bekämpningsmedel bör hållas till ett minimum.

²⁷ Naturvårdsverkets hemsida; *Så förändras klimatet*. [Elektronisk]

²⁸ Svegin, Mattias. Vd på Tågerups Trädgård. Personlig kommunikation.

Det går att utforma en gravplats och ändå hålla utsläpp av klimatgaser på en låg nivå. Det gäller att hålla användningen av annueller på en relativt låg nivå. Som jag beskriver ovan har jag funnit att perenner är att föredra vid plantering på kyrkogårdar med tanke på utsläpp av klimatgaser.

Ett bra sätt att ge kunskap till och få sin personal delaktig på kyrkogården är att ha en hög andel perenner. De fleråriga växterna kräver kunskap om skötsel, delning av dem och därmed finns då en möjlighet att på ett ekologiskt sätt skapa nya plantor. Att plantera de delade perennerna i krukor, gärna av torv och därefter sätta dem i ett icke uppvärmt förråd, som de gör på Mjösunds kyrkogård, är förenligt med en god miljötanke. Den här typen av hantering kräver inget växthus som behöver värmas upp. Det är tydligt att då förnybara energikällor används, istället för fossila bränslen, minskar klimatpåverkan avsevärt.

Gestaltningen skulle ha kunnats göra med fler arter av perenner. Det hade varit intressant att även föreslå olika geofyter²⁹ för att även få en våraspekt på gestaltningen. Det är dock ett område av växter vars miljöpåverkan jag inte har undersökt.

Ett större experimenterande med andra hårda material, som exempelvis glaskross, hade varit intressant i något av gestaltungsförslagen, men det är oklart vilken miljöpåverkan dessa material har och därför föreslogs de inte. Det hade varit intressant att utforma en askgravlund eller två, men det får jag lämna åt andra att fundera över.

Slutord

Det har funnits en intention att förhålla sig källkritisk. Det finns en risk med att genomföra intervjuer, eftersom informationen kan förändra sig från gång till gång. Det fanns dessvärre inte mycket litteratur på området och därför användes den kvalitativa och halvöppna intervjun som metod. I bilaga 3 finns en lista över de perenner som finns på Mjösunds kyrkogård. Tanken är att den ska fungera som en inspiration till andra kyrkogårdar som skulle vilja utöka sitt sortiment av perenner.

²⁹ En geofyt är en lök eller knöl.

8 Referenser

Muntliga källor

Ahlklo Klintborg, Åsas föreläsning; *Kyrkogårdens trädgårdshistoria*, den 22 september år 2009.

Nilsson, Jenny och Jörgen. Dammstorps Handelsträdgård, intervju med den 8 februari år 2010.

Ruda, Kenneth. Kyrkogårdschef på Mjösunds kyrkogård, intervju med den 2 mars år 2010.

Svegin, Mattias. Tågerups Trädgård, intervju med den 5 februari år 2010.

Skriftliga källor

Baumann H och A-M Tillman. (2004). *The Hitchhiker's guide to LCA*. Studentlitteratur, Lund.

Bengtsson Rune, Lorentzon Kenneth, Gustafsson Eva m fl. (1989). *Perennboken med växtbeskrivningar*. LT, Stockholm.

Berglund Inger. (1994). *Kyrkogårdens meditativa rum*. Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm.

Boverket, Riksantikvarieämbetet, Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation. (1991). *Kyrkogårdens form och miljö*.

Hansson Marie och Hansson Björn. (2008). *Perenner*. Prisma, Stockholm.

Raven Peter H, Evert Ray F och Eichhorn Susan E. (2005). *Biology of plants*. W H Freeman and company, New York.

Rydh C-J, Lindahl M och Tingström J. (2002). *Livscykelanalys- en metod för bedömning av produkter och tjänster*. Studentlitteratur, Lund.

Sörensen Ann-Britt och Wembling Mona. (2008). *Minnenas trädgård*. Edition Andersson AB, Höganäs.

Worpole Ken. (2003). *Last landscapes- The architecture of the cemetery in the west*. Reaktion, London.

Elektroniska källor

Hoflund, Christinas examensarbete från år 2001. Okänd titel p g a avsaknad av förstasida.

Hemsida. [Elektronisk] Tillgänglig:

<http://www.kyrkogardschefer.se/protokoll/ex-job.PDF> [2010-02-13]

Malmö kommun. Hemsida. [Elektronisk] Tillgänglig:

<http://www.malmo.se/Medborgare/Stadsplanering--trafik/Stadsplanering--visioner/Malmos-stadsmiljo/Arkitektur-i-Malmo/-Ostra-Kyrkogarden.html>

[2010-03-01]

Naturvårdsverket. Hemsida. [Elektronisk] Tillgänglig: www.naturvardsverket.se [2010-02-26]

8.1 Figurer

Alla foton är tagna av författaren. Alla illustrationer är gjorda av författaren

Omslagsbilden föreställer en änglastaty som finns på St Pauli mellersta kyrkogård i Malmö.

Figur 1 Växthus hos Tågerups trädgård.

Figur 2 Romernas kapell på den mellersta delen av St Pauli kyrkogård i Malmö.

Figur 3 St Knuts och St Gertruds kapell på Östra kyrkogården i Malmö.

Figur 4 En askurngrav i urngravskvarter 11 A på Östra kyrkogården.

Figur 5 Gravplats med örter och prydnadsgräs.

Figur 6 Familjegrav på St Pauli mellersta kyrkogård.

Figur 7 I skuggan av en dvärgpil.

Figur 8 Perenner vid ett torp.

Figur 9 *Iris* planterade vid Sissinghurst Castle i England.

Figur 10 Hassellund vid Sissinghurst Castle.

Figur 11 Familjegrav på St Pauli mellersta.

Figur 12 Återskapad lundmiljö.

9 Bilagor

Bilaga 1

Intervju med odlare av annueller

Varifrån köper ni era frön? Plugg?

Vilken typ utav växthus odlar ni i?

Vad har ni gjort för att minska ert företags miljöpåverkan?

Ni beskriver er som ett företag som producerar växter under bästa miljöförhållanden. Hur då?

Levererar ni växterna till kunden?

Tar ni hand om spillvatten efter det att ni har vattnat växterna?

Återvinner ni något material?

Hur värmer ni upp er anläggning?

Vilken typ av belysning använder ni?

Gödselar ni era plantor?

Vilken typ av gödsel?

Använder ni bekämpningsmedel?

Vilken typ av bekämpningsmedel används?

Vilken är den växt ni främst odlar?

Varifrån får ni ert substrat?

Hur levereras växterna? I torvkruka?

Märker ni växterna med någon typ av symbol? T ex Svenskt sigill?

Har ni någon väv i växthusen?

Bilaga 2

Intervju med Kenneth Ruda.

När blev användningen av perenner stor på er kyrkogård?

Köper ni era perenner som stickling?

Varifrån köper ni in perenner?

Odlar ni i växthus?

Varför föredrar ni att plantera perenner och inte sommarblommor?

Förökar ni perenner själva?

Med sticklingar? Delning?

Vilka perenner har ni funnit är de bästa att plantera på er kyrkogård?

Återvinner ni något material?

Gödslar ni dem?

Hur ofta måste ni dela perennerna?

Har du en egen favoritperenn?

Varifrån tar ni ert vatten?

Har du något du vill tillägga?

Bilaga 3

Växter på Mjösunds begravningsplats Njurunda kyrkogårdsförvaltning

Perenner

1. <i>ADONIS VERNALIS</i>	VÅRADONIS
2. <i>ALCHEMILLA MOLLIS</i>	JÄTTEDAGGKÅPA
3. <i>ALTHAEA ROSEA</i>	STOCKROS
4. <i>ANEMONE JAPONICA</i>	HÖSTANEMON
5. <i>ARABIS CAUCASICA</i> 'PLENA'	FAGERTRAV
6. 'SCHNEEHAUBE'	
7. <i>ARMERIA MARITIMA</i>	STRANDTRIFT
8. <i>ARUNCUS AETHUSIFOLIUS</i>	PLYMSPIREA
9. <i>ASTILBE ARENDSII</i> 'ERIKA'	ASTILBE
10. 'FANAL'	
11. 'GLORIA PURPUREA'	
12. <i>CHINENSIS</i> 'PUMILA'	ASTILBE
13. 'PURPURLANTZ'	
<i>CRISPA</i> 'LILLEPUTT'	KRUSBLADIG
14. <i>GLABERIMA</i> 'SPRITE'	
15. 'INSHRIACH PINK'	
16. <i>JAPONICA</i> 'DEUTSCHLAND'	VIT
17. <i>SIMPLICIFOLIA</i> 'SPRITE'	

18.	<i>AUBRIETA 'DR MULES'</i>	AUBRETIA
19.	<i>ASTER ALPINUS</i>	ALPASTER
20.	<i>ASTER X DUMOSUS</i>	OKTOBERASTER
21.	<i>BELLIS PERENNIS</i>	TUSENSKÖNA
22.	<i>BERGENIA CORDIFOLIA</i>	HJÄRTBERGENIA
23.	<i>BRUNNERA MACROPHYLLA</i>	KAUKASISK FÖRGÄTMIGEJ
24.	<i>CAMPANULA CARPATICA 'BLAUE CLIPS'</i>	KARPATERKLOCKA
25.	<i>'KOBOLTGLOCKE'</i>	
26.	<i>'WEISSE CLIPS'</i>	VIT
27.	<i>CERASTIUM TOMENTOSUM</i>	SILVERARV
28.	<i>CHRYSANTHEMUM MAXIMUM</i>	JÄTTTEPRÄSTKRAGE
29.	<i>CIMICIFUGA RACEMOSA 'CORDIFOLIA'</i>	SILVERAX
30.	<i>'BRUNETTE'</i>	BLODAX
31.	<i>COREOPSIS VERTICILLATA</i>	HÖSTÖGA
32.	<i>CORYDALIS LUTEA</i>	

33.	<i>CRAMBE CORDIFOLIA</i>	JÄTTESLÖJA
34.	<i>DESCHAMPSIA CAESPITOSA</i>	TUVTÅTEL
35.	<i>DIANTHUS PLUMARIA</i> 'MAGGIE'	FJÄDERNEJLIKA
36.	<i>DICENTRA FORMOSA</i>	FÄNRIKSHJÄRTA
37.	'BOUNTIFUL'	
38.	'LUXURIANT'	
39.	<i>DICENTRA SPECTABILIS</i>	LÖJTNANTSHJÄRTA
40.	<i>DORONICUM ORIENTALE</i>	VÅRKRAGE
41.	'GOLDZWERG'	
42.	<i>DRYAS SUENDERMANNI</i>	HYBRIDFJÄLLSIPPA
43.	<i>ECHINACEA PURPUREA</i> 'MAGNUS'	RÖD SOLHATT
44.	<i>ERYNGIUM PLANUM</i>	ALPMARTORN
45.	<i>EUPATORIUM PURPUREUM</i>	ROSENFLOCKEL
46.	<i>FILIPENDULA RUBRA</i>	AMERIKANSKT ÄLGGRÄS
47.	<i>GALIUM ODORATUM</i>	MYSKMADRA
48.	<i>GENTIANA SINO-ORNATA</i>	HÖSTGENTIANA

49.	<i>GERANIUM ENDRESSII</i>	SPANSK NÄVA
50.	'ROSE CLAIR'	
51.	<i>MACRORRHIZUM</i> 'INGVERSEN'S VARIETY'	FLOCKNÄVA
52.	<i>MAGNIFICUM</i>	
53.	<i>Geum coccineum</i> 'WERNER ARENDS'	RÖD NEJLIKROT
54.	<i>COCCINEUM</i> 'BORISII'	
55.	<i>HEUCHERA SANGUINEA</i>	ALUNROT
56.	<i>HEURCHERELLA TIARELLOIDES</i>	SKÄR KLOCKVIPPA
57.	<i>HOSTA CRISPULA</i>	PRAKTFUNKIA
58.	<i>FORTUNEI</i>	BLOMSTERFUNKIA
59.	'HYACHINTINA'	
60.	<i>LANCIFOLIA</i>	HÖSTFUNKIA
61.	<i>SIEBOLDIANA</i>	DAGGFUNKIA
62.	<i>UNDULATA</i> 'ALBO-MARGINATA'	BROKFUNKIA
63.	<i>UNDULATA</i> 'UNIVITTATA'	
64.	<i>IBERIS SEMPERVIRENS</i>	VINTERIBERIS
65.	<i>INULA ENSIFOLIA</i>	KRISSLA
66.	<i>IRIS BARBATA</i>	TRÄDGÅRDSIRIS
67.	<i>LAVENDULA ANGUSTIFOLIA</i> 'HIDECOTE BLUE'	
68.	<i>LIATRIS SPICATA</i>	ROSENSTAV
69.	<i>LIGULARIA DENTATA</i>	KLIPPSTÅNDS
70.	'DESDEMONA'	

71.	'OTHELLO'	
72.	'PRZELWALSKI'	SPIRSTÅNDS
73.	<i>LIGULARIA STENOCEPALA</i>	GULLSTAV
74.	'ROCKET'	
75.	<i>LYCHNIS CHALCEDONICA</i> 'CARNEA'	STUDENTNEJLIKA
76.	<i>LYSIMACHIA CHLETROIDES</i>	VITLYSING
77.	<i>LYTHRUM SALICARIA</i>	FACKELBLOMSTER
78.	<i>VIRGATUM</i> 'ROSE QUEEN'	
79.	<i>MALVA MOSCHATA</i>	MYSKMALVA
80.	<i>MONARDA DIDYMA</i>	TEMYNTA
81.	<i>OMPHALODES VERNA</i>	ORMÖGA
82.	<i>PACHYSANDRA TERMINALIS</i>	SKUGGRÖNA
83.	<i>PELTIPHYLLUM PELTATUM</i>	SKÖLDBRÄCKA
84.	<i>PHLOX PANICULATA</i>	HÖSTFLOX
85.	<i>SUBULATA</i>	MOSSFLOX
86.	<i>STOLONIFIERA</i>	
87.	<i>PODOPHYLLUM PELTATUM</i>	FOTBLAD
88.	<i>POLYGONATUM FALCATUM</i>	RAMS
89.	<i>POLYGONUM AFFINE</i> 'SUPERBUM'	BERGORMROT
90.	<i>BISORTA</i> 'SUPERBUM'	STOR ORMROT
91.	<i>POTENTILLA AUREA</i>	GULLFINGERÖRT

92.	<i>PRIMULA HORTENSIS-HYBRID</i>	
93.	<i>FLORINDAE</i>	SOMMARVIVA
94.	<i>POLYANTA</i>	TRÄDGÅRDSVIVA
95.	<i>PRUHONICIANA</i>	VIOLVIVA
	<i>ROSEA 'GIGAS'</i>	ROSENVIVA
96.	<i>RHEUM PALMATUM</i>	FLIKRABARBER
97.	<i>RHODIOLA KIRILOWI 'RUBRA'</i>	SMALBLADIG ROSENROT
98.	<i>RODGERSIA TABULARIS</i>	PARASOLLBLAD
99.	<i>RODGERSIA PODOPHYLLA</i>	PARASOLLBLAD
100.	<i>'GOLDSTURM'</i>	<i>RUDBECKIA SULLIVANTI</i>
	<i>SAXIFRAGA ARENDSII</i>	ROSENBRÄCKA
	<i>SAXIFRAGA URBIUM</i>	SKUGGBRÄCKA
	<i>SEDUM SPECTABILE</i>	KÄRLEKSÖRT
	<i>SMILACINA RACEMOSA</i>	VIPPRAMS
	<i>SOLIDAGO CANADENSIS 'GOLDKIND'</i>	GULLRIS (LÅGT)
	<i>CANADENSIS 'NANA'</i>	<i>'CITRONELLA'</i>
101.		GULLRIS
102.	<i>'GOLDSCHLEIR'</i>	<i>SOLIDAGO-HYBRID</i>
		HÖSTGULLRIS
103.		<i>SOLIDAGO-HYBRID</i>
	<i>'LERAFT'</i>	HÖSTGULLRIS
104.		<i>STACHYS OLYMPICA</i>
		LAMMÖRON

105. *TIARELLA CORDIFOLIA*
SPETSMÖSSA
106. *TROLLIUS CULTORUM*
TRÄDGÅRDSSMÖRBOLL
107. 'CHEDDAR'
108. *VERBASCUM* KUNGSLJUS
109. *VERONICA SPICATA* 'ERICA'
AXVERONIKA
110. 'SILBERTEPPICH'
SILVERVERONIKA
111. 'ROTHFUCHS'
112. *VINCA MINOR*